

THE ROLE OF PRIVATE HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE DEVELOPMENT OF THE HIGHER EDUCATION SYSTEM

Pirnafas Kholikulov

Associate Professor

University of Economics and Pedagogy

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: higher education, private HEI, competition, quality assurance, innovation, labor market alignment.

Received: 22.02.26

Accepted: 23.02.26

Published: 24.02.26

Abstract: This article examines the role of private (non-governmental) higher education institutions in Uzbekistan's higher education modernization. Following the IMRAD structure and relying on official statistics, the study discusses how private HEIs expand access, strengthen competition, and accelerate innovation in governance and teaching practices.

OLIV TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA XUSUSIY OLIVGOHLARNING O'RNI

Pirnafas Xolikulov

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti dotsenti

Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: oliy ta'lim, nodavlat OTM, xususiy universitet, ta'lim sifati, raqobat, akkreditatsiya, mehnat bozori, innovatsiya.

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasida oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish hamda qamrov va sifat ko'rsatkichlarini oshirish jarayonida xususiy oliy ta'lim muassasalarining (nodavlat OTM) o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqot IMRAD modeli asosida tashkil etilib, xususiy oliygohlarning oliy ta'lim qamrovini kengaytirish, raqobat muhitini kuchaytirish, innovatsion boshqaruv va ta'lim texnologiyalarini joriy etish, mehnat bozori ehtiyojlariga moslashuvchan kadrlar tayyorlashdagi roli statistik dalillar asosida yoritildi.

РОЛЬ ЧАСТНЫХ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ В РАЗВИТИИ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Пирнафас Холикулов

Доцент Университета экономики и педагогики

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: высшее образование, частный вуз, конкуренция, качество образования, аккредитация, инновации.

Аннотация: В статье анализируется роль негосударственных (частных) высших учебных заведений в модернизации системы высшего образования Узбекистана. Исследование построено по модели IMRAD и опирается на официальные статистические данные о росте числа вузов, охвата высшим образованием и контингента студентов. Показано, что частный сектор усиливает конкурентную среду, расширяет доступ и ускоряет внедрение инновационных управленческих и образовательных практик.

Kirish. O‘zbekiston Respublikasida oliy ta’limni rivojlantirishning zamonaviy muammolari M.V.Lomonosov nomidagi Moskva davlat universiteti, G.V.Plekhanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti (Rossiya Federatsiyasi), Garvard universiteti (AQSh), Oksford universiteti (Buyuk Britaniya), Parij universiteti (Fransiya), Nagoya universiteti (Yaponiya), M.Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti (O‘zbekiston), So‘nggi o‘quv markazi nomlari bilan yuritilayotgan ijtimoiy fanlarda ko‘rib chiqilmoqda.

O‘zbekistonda fuqarolik jamiyati shakllanishi sharoitida muhim ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy transformatsiyalar yuz berdi, bu esa yuqori malakali kadrlarning mavjudligini talab etadi. “Iqtisodiyotda oldimizda turgan vazifalar haqida gapiradigan bo‘lsak, birinchi navbatda, shuni ta’kidlash kerakki, yirik iqtisodiy islohotlarning mohiyati quyidagicha - iqtisodiy rivojlanishning strategik maqsadlariga erishishda faol ishtirok eta oladigan malakali kadrlarni o‘qitishdir”[1].

Muhokama va natijalar. Zamonaviy sharoitlarda davlat oliy ta’lim tizimi uchun - zamonaviy darajaga chiqish va globallashuvning dolzarb muammolarini bartaraf etish bo‘yicha qiyin vazifani belgilab berdi. Jamiyatni rivojlantirishning hozirgi bosqichida umumiy o‘rta ta’lim maktablari, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari bitiruvchilariga munosib oliy ma’lumot berish dolzarb bo‘lib qoldi. Davlat oliy ta’limi ijtimoiy-iqtisodiy faoliyatning turli sohalarida, shuningdek

boshqaruv xizmati sohalorida, ilmiy-tadqiqot, iqtisodiy, texnik va boshqa sohalarda keyingi ishga joylashgan xodimlarni o'qitishga mo'ljallangan.

Oliy ta'lim tizimi bo'lajak mutaxassislar uchun taqdim etiladigan ko'nikmalar va maxsus bilimlar uchun mas'ul bo'lib, yoshlarni zamonaviy fan va texnologiyalar yutuqlaridan ijodiy foydalanishni hisobga olgan holda tanlangan kasbning vektorlarida nazariy yoki amaliy jihatlarni ochib berishga yo'naltiradi. Zamonaviy sharoitlarda mamlakatning barqaror rivojlanishi, xavfsizligi, raqobatbardosh tovarlar ishlab chiqarish, yoshlarni jamiyatning turli segmentlaridan universitetlarga teng qabul qilishda personalning roli va ahamiyati tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Ushbu vazifa universitetlarimiz obro'sini oshirish, nodavlat ta'lim muassasalari sonini ko'paytirish, sohaga malakali kadrlarni jalb qilish va raqobatni kuchaytirish zarurligini qat'iy belgilab beradi.

O'zbekiston Respublikasida ham oliy ta'lim tizimining kengayishi va diversifikatsiyasi kuzatilmoqda. Rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2024/2025-o'quv yili boshiga kelib mamlakatda faoliyat yuritayotgan oliy ta'lim muassasalari soni 222 taga yetgan bo'lib, shundan 99 tasi nodavlat (xususiy) sektor hissasiga to'g'ri keladi [2]. Bu ko'rsatkich oliy ta'lim bozorida xususiy institutlarning sezilarli ulushga ega bo'la boshlaganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, 18-23 yoshdagi aholining oliy ta'lim bilan qamrov darajasi 47,7 foizni tashkil etgani ta'limga kirish imkoniyatlari kengayib borayotganini tasdiqlaydi [3].

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayoni institutsional kengayish va tarkibiy diversifikatsiya bilan tavsiflanmoqda. Ta'limga kirish imkoniyatlarini kengaytirish, oliy ta'lim muassasalari tarmog'ini ko'p subyekтли model asosida shakllantirish hamda ta'lim xizmatlari bozorida sog'lom raqobat muhitini qaror toptirish maqsadida nodavlat (xususiy) oliy ta'lim muassasalari ulushi izchil oshib bormoqda. Rasmiy statistik manbalarga ko'ra, 2024/2025-o'quv yili boshiga kelib mamlakatda faoliyat yuritayotgan oliy ta'lim muassasalari soni 222 taga yetgan bo'lib, bu 2020/2021-o'quv yili boshidagi ko'rsatkichga nisbatan 95 taga ko'p, ya'ni 74,8 foizlik o'sishni anglatadi. Nodavlat oliy ta'lim muassasalari sonining 5 tadan 99 taga yetgani esa mazkur segmentning qisqa davr ichida keskin kengayganini va deyarli yigirma baravarga oshganini ko'rsatadi [4].

Oliy ta'lim tizimidagi miqdoriy kengayish qamrov ko'rsatkichlarida ham aks etmoqda. 2024/2025-o'quv yili boshida 18-23 yosh oralig'idagi aholining oliy ta'lim bilan qamrab olinishi 47,7 foizni tashkil etgani ta'limga kirish imkoniyatlari sezilarli darajada oshganini tasdiqlaydi. [5] Ushbu dinamika oliy ta'limni ommaviylashtirish siyosati izchil amalga oshirilayotganini hamda inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan strategik yondashuv samaradorligini ko'rsatadi.

O'zbekistonda so'nggi yillarda xususiy sektorni rivojlantirish uchun yaratilgan sharoitlar bakalavr va magistrlik sifatiga yanada ko'proq talablar qo'yimoqda. Biroq, "tarkibiy o'zgarishlar jarayonida mutaxassislarning aksariyati ularga tayyor emasligi, bilim, malaka va ko'nikmalari zamonaviy talablarga javob bermasligi aniq bo'ldi. Masalan, dastlabki bosqichda magistratura va doktoranturada o'qish, malaka oshirish va stajirovka o'tash uchun chet elga 3,5 mingdan ortiq mutaxassislarni yuborish talab etiladi. Xalqaro ilmiy va amaliy tajribaga ega 600 dan ortiq yurtdoshga ehtiyoj bor. Hamkorlikka mingga yaqin chet ellik olim va mutaxassislarni jalb qilish zarur. Chet elda o'qish imkoniyatlarini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim muassasalari tizimi quyidagi muassasalarni o'z ichiga oladi:

- davlat standartlariga muvofiq, akademik va professional dasturlarga ixtisoslashgan oliy o'quv yurtlari. Shu bilan birga, ularning barchasida bo'lim bo'ysunuviga yoki mulkchilik shakliga bevosita bog'liqlik mavjud emas;

- ilmiy-pedagogik faoliyat bilan shug'ullanuvchi muassasalar, shuningdek oliy o'quv yurtlari faoliyati uchun zarur bo'lgan ilmiy-tadqiqot faoliyati; - oliy ta'limning xalq xo'jaligini amalga oshiruvchi tuzilmalar[6].

Mazkur tadqiqot metodologiyasi aralash (mixed-methods) yondashuv asosida shakllantirildi. Tadqiqotning nazariy qismi doirasida normativ-huquqiy hujjatlar, davlat siyosatiga oid konseptual materiallar hamda oliy ta'lim tizimini tartibga soluvchi institutsional manbalar kompleks ravishda tahlil qilindi. Empirik qismda esa rasmiy statistik ma'lumotlar asosida deskriptiv-statistik usullar qo'llanilib, oliy ta'lim tizimidagi miqdoriy va tarkibiy o'zgarishlar aniqlashtirildi. Shuningdek, davlat va nodavlat oliy ta'lim muassasalari faoliyatining funksional xususiyatlarini solishtirish maqsadida mantiqiy-model (analitik-komparativ) yondashuvdan foydalanildi. Ushbu metodik kombinatsiya tizimning institutsional va statistik jihatlarini kompleks baholash imkonini berdi.

Tadqiqotning empirik bazasi sifatida O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasining 2024/2025-o'quv yili boshiga doir oliy ta'lim ko'rsatkichlari aks etgan press-relizi, oliy ta'lim qamrovi bo'yicha rasmiy axborot materiallari hamda xalqaro hamkorlik doirasida taqdim etilgan ochiq ma'lumotlar, jumladan NEO/Erasmus+ platformasining oliy ta'lim profili haqidagi statistik ma'lumotlari qo'llanildi. [5] Mazkur manbalar tizimning rivojlanish dinamikasini obyektiv ko'rsatkichlar asosida tahlil qilish imkonini berdi.

Rasmiy statistik ma'lumotlar oliy ta'lim tizimining so'nggi yillarda sezilarli institutsional kengayish bosqichiga kirganini tasdiqlaydi. Xususan, 2020/2021-o'quv yili boshida 127 tani tashkil etgan oliy ta'lim muassasalari soni 2024/2025-o'quv yili boshiga kelib 222 taga yetgan.

Alohida e'tibor nodavlat sektor ulushining o'sishiga qaratilishi lozim. Agar 2020/2021-yilda nodavlat oliy ta'lim muassasalari atigi 5 ta bo'lgan bo'lsa, 2024/2025-o'quv yili boshiga kelib ularning soni 99 taga yetgan[6].

Jadval 1. OTMlar soni va nodavlat OTMlar soni dinamikasi (2020/2021–2024/2025).

O'quv yili boshiga	OTMlar soni (jami)	Nodavlat OTMlar soni
2020/2021	127	5
2021/2022	154	17
2022/2023	191	42
2023/2024	219	93
2024/2025	222	99

Jadval tahlili nodavlat oliy ta'lim segmenti so'nggi yillarda tizim kengayishining muhim omiliga aylanganini ko'rsatadi.

O'zbekiston respublikasida demokratik islohotlar yillarida oliy ta'lim tizimi takomillashtirildi. Ikki bosqichli oliy ta'lim tizimi joriy etildi: bakalavriat va magistratura, talabgorlar institutlari va katta ilmiy xodim-izlanuvchilar instituti. Zamonaviy sharoitlarda O'zbekistonda oliy ta'lim muassasalari sonio'sib bormoqda. Yevropaning bir qator yetakchi universitetlarining filiallari, AQSH va Osiyo O'zbekistonda muvaffaqiyatli faoliyat yuritmoqda. 2018-yilda Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti va Ural Davlat Iqtisodiyot Universiteti qo'shma fakultet tashkil etish to'g'risida bitim imzoladi. Bundan tashqari, maktabgacha ta'lim muassasalarida o'qituvchilar yetishmovchiligini to'ldirish maqsadida 2018-2019 o'quv yilidan boshlab Bucheon universiteti filiali va Sojeong universiteti (Janubiy Koreya) filiali o'z faoliyatini boshladi. Yeosu texnik instituti (Janubiy Koreya) O'zbekistondagi birinchi xususiy universitet bo'ldi va Webster universiteti O'zbekistondagi vakolatxonasini ochgan birinchi Amerika universiteti bo'ldi[6].

Shuningdek, 2024/2025-o'quv yili boshida oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar umumiy soni 1 432,8 ming nafarni tashkil etgan. Ulardan 1 393,0 ming nafari bakalavriat bosqichida, 39,8 ming nafari esa magistratura bosqichida tahsil olmoqda. Mazkur ma'lumotlar oliy ta'lim tizimining miqdoriy salohiyati sezilarli darajada kengayganini va inson kapitalini shakllantirish jarayonining masshtabli tus olayotganini ko'rsatadi. [7]

Jadval 2. 2024/2025 o'quv yili boshida oliy ta'limning asosiy miqdoriy ko'rsatkichlari.

Ko'rsatkich	Qiymat
OTMlar soni (jami)	222 ta

Nodavlat OTMlar soni	99 ta
Qabul qilinganlar (2024/2025)	381,7 ming
Talabalar kontingenti (jami)	1 432,8 ming
Bakalavr talabarlari	1 393,0 ming
Magistr talabarlari	39,8 ming

Rasmiy statistik ma'lumotlar oliy ta'lim tizimining so'nggi o'n yillikda sezilarli miqdoriy kengayish bosqichini boshdan kechirganini ko'rsatadi. Xususan, 2024/2025-o'quv yili boshiga kelib 18–23 yosh toifasidagi aholining oliy ta'lim bilan qamrab olinishi 47,7 foizni tashkil etgan. Mazkur ko'rsatkich 2014-yildagi 6,8 foizlik darajadan izchil o'sib borganini hisobga olsak, oliy ta'limning ommaviylashuvi jarayoni tizimli va bosqichma-bosqich amalga oshirilganini ko'rish mumkin. Ushbu dinamika davlat siyosatining inson kapitalini rivojlantirishga yo'naltirilgan strategik ustuvorliklarini amaliy natijalarda aks ettiradi [8].

Xulosa. Xususiy oliy ta'lim muassasalari O'zbekistonning oliy ta'lim tizimida institutsional transformatsiya jarayonining muhim subyekti sifatida namoyon bo'lmoqda. Kelgusida nodavlat oliy ta'lim segmentining barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun sifat kafolati infratuzilmasini mustahkamlash, akkreditatsiya va tashqi baholash mexanizmlarini takomillashtirish, ilmiy-tadqiqot salohiyatini kengaytirish hamda mehnat bozori bilan tizimli integratsiyani chuqurlashtirish zarur. Ayniqsa, davlat-xususiy sheriklikka asoslangan institutsional modellar - qo'shma ta'lim dasturlari, dual ta'lim mexanizmlari, amaliyot va stajirovka bazalarini rivojlantirish ta'lim natijalarining amaliy samaradorligini oshirishga xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. "Higher education in the Republic of Uzbekistan" press-relizi (28.05.2025), 2024/2025 boshiga OTMlar soni va qabul/talaba ko'rsatkichlari.
3. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. "Oliy ta'limga qamrov 40,9% ga oshgan" (16.04.2025): 2024/2025 boshida 18–23 yosh qamrov 47,7%.
7. Milliy statistika qo'mitasi press-relizi (28.05.2025): 2020/2021 - 2024/2025 yillarda OTMlar soni 127→222, nodavlat OTMlar 5→99.
5. Milliy statistika qo'mitasi (16.04.2025): oliy ta'lim qamrovi 2024/2025 boshida 47,7%.

6. R. Mardanov, M. Dusbekov. O‘zbekistonda xususiy oliy ta‘lim muassasalarining rivojlanish istiqbollariga ilmiy-nazariy qarashlar. // Ilm-fan va innovatsiya ilmiy-amaliy konferensiyasi.

5. Erasmus+/NEO Uzbekistan. “Higher Education Profile (as of October 2024)”: OTMLar tarkibi (112 davlat, 70 xususiy, 30 xorijiy filial) va talabalar soni.

6. Milliy statistika qo‘mitasi press-relizi (28.05.2025): OTMLar va nodavlat OTMLar soni dinamikasi.

7. Milliy statistika qo‘mitasi press-relizi (28.05.2025): talabalar kontingenti 1 432,8 ming, bakalavr 1 393,0 ming, magistr 39,8 ming.

8. Milliy statistika qo‘mitasi (16.04.2025): 2014–2024/2025 qamrov dinamikasi.